

Kandinszkij és Amerika

Gondolatok egy fantasztikus kiállítás kapcsán

A Moszkvában 1866-ban született Vaszilij Kandinszkij minden kétséget kizáróan az absztrakt festészet egyik létrehozójának számít. Mint köztudott, 1896 után Németországban, majd 1934-től Franciaországban élt és alkotott 1944-ben bekövetkezett haláláig, igaz az 1914 és 1921 közötti időszak Moszkvában taláta.

Nagyszabású retrospektív kiállítása 2008. október 25-én nyílt meg Münchenben, amely négy hónapig volt megtekinthető. A tárlat jelentőségét mutatja, hogy a bajor főváros után, Párizsban a Pompidou Központban, majd New Yorkban a Guggenheim Múzeumban láthatják az érdeklődők.

A kiállítás kapcsán felmerülhet a kérdés, vajon miért, hogyan és mikor került ki rengeteg műve az Egyesült Államokba, hiszen a művész sosem járt Amerikában, bár erre több lehetősége is nyílt volna. 1931-ben New Yorkba, 1935-ben pedig Észak-Karolinába kapott meghívást tanári állásra. 1940-ben, amikor New Yorkban megalakult a nácizmus elől menekülőket segítő hálózat, a Modern Művészetek Múzeumának igazgatója felajánlotta, hogy segítenek neki elhagyni Európát, úgy, ahogy azt tették számtalan művésszel. A szomorú statisztika szerint, 1933-tól 1944-ig mintegy 700 művész és 380 építész emigrált az Egyesült Államokba, nem beszélve a tudósok nagy számáról. Ennek tudatában, csak egyetérthetünk Wigner Jenő mondásával, miszerint: „Adolf Hitler igazán pompás emlékművet érdemelne az Egyesült Államoktól az amerikai

Kandinszkij 1913-ban Münchenben az *Apró örömök* festménye előtt (Fotó: Gabriele Münter)

természettudomány áldozatos fellendítéséért.” A találó megállapítást kiegészíthetjük a művészekre és az építészekre vonatkozóan is. Az pedig felfoghatatlan, hogy Európa mit veszített így.

Kandinszkij azonban nem emigrált az öreg kontinensről, alkotásai viszont nagy számban kerültek az Egyesült Államokba. Bizonyos büszkeséggel tölt el, midőn izgalmas kutatás után megállapíthattam – Kandinszkij és az absztrakt művészet ismertsége a tengerentúlon túlnyomó részben négy nő áldásos tevékenységének köszönhető. Nézzük akkor meg ezek-

nek a hölgyeknek a művészetért elkötelezett munkásságát.

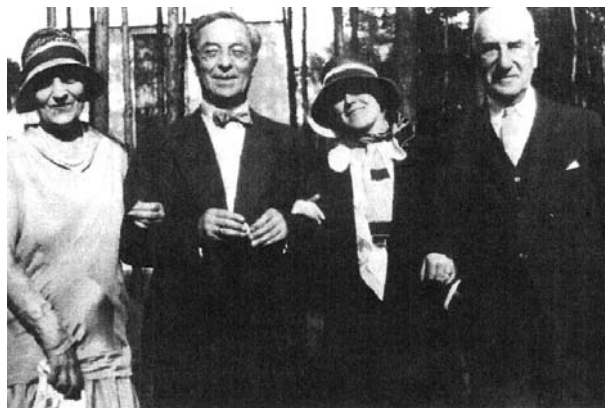
Minden rangsorolás nélkül kezdjük a sort Katharine S. Dreierrel. Az amerikai festőnő és műgyűjtő az avantgárd művészet egyik legelső támogatója és szószólója volt. 1920-ban Herwarth Waldennél, a berlini Sturm Galériában vásárolt egy Kandinszkij-festményt, majd 1922-ben személyesen is találkozott a művésszel, amikor először látogatta meg a weimari Bauhausban. Mivel mindketten érdeklődtek a misztika iránt, hittek a művészetben jelen lévő spiritualításban, azonnal remekül megértették egymást, és egy életre szóló barátságot kötöttek. Dreier már 1923-ban megszervezte Kandinszkij első önálló kiállítását New Yorkban, előadásokon népszerűsítette művészetét, és kinevezte az általa és Marcel Duchamp által alapított Société Anonyme tiszteletbeli elnökhelyettesévé. Kandinszkij haláláig követte ennek a szervezetnek a tevékenységét,

levélben adott kiállítási tanácsokat Dreiernek, és folyamatosan tájékoztatta az európai művészeti életéről.

A másik kapcsolódási pontot az Egyesült Államokhoz Galka Scheyer, a gazdag német konzervgyáros lányával való találkozás jelentette Kandinszkij számára. Galka Münchenben művészettörténetet tanult, majd 1924-ben Németországból a tengerentúlra utazott. Scheyer már korábban barátságot kötött Javlenszkijjal, majd a Bauhaus-időkben Weimarban Lyonel Feiningerrel, Paul Kleevel, és Kandinszkijjal. Olyan nagy hatással voltak rá ezen művészek munkái, hogy egy életre elkötelezte magát amellett, hogy művészetüket ismertté tegye Európán belül és kívül. Ajánlatára a négy festő megalapította a „Die Blaue Vier” elnevezésű csoportot, amely inkább üzleti vállalkozás volt, mint azonos elméleteken alapuló művészi társulás. A művészek Galkával aláírtak egy szerződést, melyben megbízták, hogy képviselje őket külföldön, szervezze meg kiállításait, tartson előadásokat művészetükről, valamint a képek értékesítéséről is megállapodtak. Mivel New Yorkban és Kaliforniában művészeti iskolákban tanított, mindent megtett azért, hogy főként a fiatalokban felébressze a modern művészetek szeretetét. Egy 1926-ban írt levelében így vall a saját maga által vállalt misszióról: „Egyáltalán nem azt tartom a legfontosabb feladatomnak, hogy műkereskedelmet folytassak, hanem főként a műértés iránti érdeklődést szeretném felkelteni és fejleszteni.”

A „Die Blaue Vier” első New York-i bemutatkozása után, amelyet 1925-ben valósított meg, még számos kiállítást rendezett, s egynéhány képet is eladott, de ha az nem sikerült, megtalálta a módját annak, hogyan hajtson fel pénzt a barátainak. Rengeteget utazott, Németországba is többször visszajárt. Amikor azonban a megváltozott politikai helyzetet felmérte, 250 munkát megvásárolt a „Die Blaue Vier” csoporttól, végleg elhagyta Németországot, és letelepedett Los Angelesben. A 30-as évek gazdasági válságának hatására kialakult pénzügyi problémák ellenére is folyamatosan el tudott adni a festményekből, egészen az 1940-es évek közepéig.

Hilla Rebay, a harmadik asszony, aki mindent megtett a modern művészetek és azon belül Kandinszkij munkáinak népszerűsítésé-

A desszai „mesterházak” előtt 1930 júliusában. Balról jobbra: Irene Guggenheim, Vaszilij Kandinszkij, Hilla von Rebay, Solomon Guggenheim (Fotó: Nina Kandinszkij)

ért. Az elzászi bárónő 1917-ben csatlakozott a berlini „Der Sturm” művészkörhöz. 1927-ben azzal a hittel érkezett New Yorkba, hogy Amerikában elfogadottabb a modern ízlés, mint az öreg kontinensen. De hamarosan csalódnia kellett, és lehangolva írta meg tapasztalatait barátainak: „Amerikának nincs stílusa. Ennek az országnak én túl modern vagyok.” Vagy: „Ebben az országban rá sem hederít senki az absztrakt művészetre.” Azonban ezt a hölgyet nem olyan fából faragták, hogy csak úgy feladja elhatározását. Tehetséges volt és ambíciózus, rövid időn belül kiállította kollázsait New Yorkban, s munkáival felkeltette Irene Guggenheim figyelmét. Solomon Guggenheim iparmágnás és bányabárá felesége, született Irene Rotschild volt a család első műgyűjtője. Ő a negyedik nő, aki az amerikai utat kijárta a modern művészeteknek. Kezdetként megbízást adott Rebaynak a férje portréjának megfestésére. Amikor a férfi modellt ült a festőnő műtermében, kiadós diskurzusba kezdtek az európai művészeti életéről. Rebay lelkesen számolt be a berlini Sturm Galéria tulajdonosa, Herwarth Walden és a köré csoportosuló művészek tevékenységéről. Olyan meggyőző volt a bárónő beszámolója, hogy Guggenheim 1929-ben őt bízta meg, hogy a gyűjteménye részére festményeket vásároljon. Folyamatosan járta Európát, hogy lehetőség szerint a legjobb munkákat tudja megszerezni. Ő ajánlotta Guggenheimék figyelmébe Rudolf Bauert, Marc Chagallt, Robert Delaunayt, Kandinszkijt és – érdekes magyar vonatkozás – Moholy-Nagy Lászlót. Ők mindannyian Walden felfedezettjei voltak.

Rebay tisztában volt azzal a veszéllyel, hogy

a Solomon Guggenheim-gyűjtemény új iránya megbotránkoztatja majd a közvéleményt, ezért európai segítőjét így figyelmeztette: „Guggenheimer gyűjteménye miatt támadások fogják érni, ezért az anyag, amit megvásárolunk, a legeslegjobb minőségű kell, hogy legyen.” A bárónő 1930-ban Guggenheimerrel együtt utazott Európába, ahol a házaspár megbizonyosodhatott arról, hogy itt sokkal népszerűbb az absztrakt festészet, mint Amerikában. Közös vásárlások új munkákat, és találkoztak az általuk kedvelt művészekkel is. E körút alatt látogatták meg Kandinszkijt is a dessau Bauhausban, s ekkor vásárolták meg a 1923-ban festett *Kompozíció VIII.* című festményét, mely az első volt a több mint 150 műsorában, amelyek ma a Guggenheim-alapítvány gyűjteményében találhatók tőle. Rebay az elkövetkezendő időkben még több művet vásárolt Kandinszkij munkáiból, de a harmincas évek gazdasági válsága miatt még Guggenheim sem tudta gyűjteményét gyarapítani. Hilla Rebaynak azért bőven akadt munkája a műalkotások beszerzésén túl, kiállításokat szervezett, emellett publikált és előadásokat tartott az absztrakt festészetéről. 1936 és 1938 között a Guggenheim-gyűjteményt az Egyesült Államok számos városában bemutatták. Kandinszkij ezeknek a prezentációknak és a hozzá kiadott katalógusoknak lelkes támogatója volt, hitt abban, hogy ez a legmeggyőzőbb propaganda a tárgymentes festészet mellett. Hilla Rebay ebben az időben kezdte el dédelgetni magában egy New York-i múzeum tervét, majd fokozatosan és diszkrétan meggyőzte Guggenheimereket is elképzelésének fontosságáról. Kandinszkijnek is beszámolt a tervekről, aki természetesen nagy örömmel és elragadtatással reagált a hírre, s azonnal tanácsokat adott, hogy kik kerüljenek be a gyűjteménybe. A Solo-

Kandinszkij 1939-ben az *Uralkodó ív* című festménye előtt

mon Guggenheim-alapítványt 1937-ben hozták létre, melynek élére természetesen Rebay került. Vezetése alatt a válogatás gyorsan bővült, folyamatosan kiegészítésre kerültek az addig alulreprezentált területek.

1938-ban a nácik „elfajzott művészet” címen elhíresült tisztogatási akciója keretében a német múzeumokból eltávolították vagy elkobozták az avantgárd festményeket, így sok amerikai gyűjtőnek lehetősége nyílt azokat megszerezni. Mivel a németeknek ezekből a művekből tilos volt vásárolni (persze ez nem akadályozta meg az elszánt német műgyűjtőket), nagyon sok festmény devizáért külföldre került. 1938 szeptemberében Rebayt is értesítették levélben: „A német kormányzat a legtöbb modern képet értékesíteni akarja, amelyek különböző múzeumokban találhatók... Gondoltam Önt érdekelhetik Klee, Kandinszkij és Franz Marc egyes képei.” Állandó kapcsolatban állt olyan emberekkel, akik folyamatosan tájékoztatták, hol mit lehet megvásárolni.

Ezekben az időkben már nem volt szétválasztható Solomon Guggenheim törekvése, hogy segítse a kísérletező avantgárd festőket, azon kívánságától, hogy a lehető legtöbb műalkotást kimentse a veszélyeztetett Európából. Az 1939-ben megrendezett „The Art of Tomorrow” kiállításon már 215 festmény szerepelt, s köztük Kandinszkijt 104 mű képviselte. A Guggenheim-gyűjtemény 1939-es kiállítása alkalmából a *New York World* hasábjain Emily Genauer (szintén hölgy!) írta: „Kandinszkij művei olyan komplexek, és annyi akció, mozgás van bennük, amit kifinomult átéléssel, kontraponttal egyensúlyoz ki, hangok, formák struktúrák variációival kidolgozva, melyek végtelenül megigéznek, elbűvölnek. Olyanok, mint egy tűzijáték az országos vásárokon, mint a napsugárban tündöklő szökőkutak, mint néhány ütem muzsika vagy egy fölöttébb értékes, pompás anyag.”

Ez a története tehát annak, hogy egy nagy tekintélyű iparmágnás mecénás és néhány elkötelezett ember segítségével világszerte ismertté és elismertté vált Kandinszkij művészete, s hogy ma a leghíresebb múzeumokban és ilyen életmű-kiállításokon mi is gyönyörködhetünk a művész fantasztikus festményeiben. Azt hiszem, az a legkevesebb, hogy halkán köszönetet mondunk ezért.

WÉBER KRISZTINA